

Adam Buczkowski

Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie

ORCID: [0000-0002-5664-5639](https://orcid.org/0000-0002-5664-5639)

Współczesna kobieca literatura erotyczna w kontekście przemian seksualności i cielesności

Abstrakt

W artykule poddano analizie wzrastającą popularność kobiecej literatury erotycznej na przykładzie powieści *Pięćdziesiąt twarzy Greya* E. L. James. Autor wskazuje, że dotychczasowe interpretacje popularności kobiecej literatury erotycznej są niewystarczające, proponuje własną perspektywę interpretacji zjawiska w powiązaniu z kulturowymi kodami towarzyszącymi procesowi przemian zjawiska seksualności w kulturze Zachodu. Rozwój i duża popularność kobiecej literatury erotycznej są rezultatem przemian postrzegania i doświadczania seksualności.

Słowa kluczowe

literatura erotyczna, *Pięćdziesiąt twarzy Greya*, seksualność

Contemporary Women's Erotic Literature in the Context of Changes in Sexuality and Corporeality

Abstract

The article analyses the growing popularity of women's erotic literature based on the example of E. L. James novel titled *Fifty Shades of Grey*. The author of this article indicates that the current interpretations of popularity of women's erotic literature are insufficient, and proposes his own perspective on the phenomenon, one that relies on the cultural codes accompanying the process of changing the patterns of sexuality in the Western culture. The development and high popularity of women's erotic literature is the result of changes in the perception, and the experiencing, of sexuality.

Keywords

sexuality, erotic literature, *Fifty Shades of Grey*

Wprowadzenie

Literatura od początków swego istnienia odnosiła się do rzeczywistości społecznej i kulturowej, komentowała jej przemiany, wskazywała na istnienie napięć i ambiwalencji wartości. Dzięki niej można odczytywać sygnały zachodzących zmian, nawet jeśli

nie przekładają się one jeszcze na masowo obserwowane, bezpośrednie zachowania ludzi. Obecnie jedną ze sfer życia człowieka poddanych istotnej transformacji kulturowej stanowi seksualność i cielesność. Mnogość dyskursów dotyczących tych sfer życia w kulturze współczesnej jest faktem dostrzeganym i komentowanym przez badaczy. Jednym z obszarów, w którym widoczne są zachodzące zmiany, jest zetknięcie się literatury i seksualności. Szczególnie widać to w połączeniu kategorii literatury romantycznej dla kobiet z literaturą erotyczną. Międzynarodowe księgarnie internetowe (np. amazon.com) oraz polskie odpowiedniki (np. empik.com) w obszarze definiowania kategorii literatury połączyły kategorię romansu, która była dotychczas kierowana głównie do kobiet, i kategorię literatury erotycznej, co jest zupełną nowością. Sieciowe księgarnie stacjonarne w Polsce (np. Empik) posiadają oddzielne regały z literaturą erotyczną. Wskazuje to na widoczne zapotrzebowanie kupujących (kobiet?), aby literatura erotyczna była wydzielona i przedstawiona w jednym miejscu w celu jej łatwego odnalezienia i swobodnego wyboru.

Na stronie lubimyczytac.pl w 2017 roku dostępnych było 285, a w 2019 już 529 pozycji „na półce” zawierającej książki z kategorii literatura erotyczna, co wskazuje na duży zasięg zjawiska¹. Warto przy tym wskazać, że na liście znajduje się również „stara” literatura erotyczna lub literatura niekiedy tylko związana z erotyką, pisana przez mężczyzn i dla męskiego czytelnika (np. *Pamiętniki Fanny Hill* Johna Clelanda czy *Lolita* Vladimira Nabokowa). Zdecydowana większość zamieszczonych tam pozycji to jednak literatura powstała w ciągu ostatnich kilku lat. Interesujące wydaje się także zestawienie tytułów książek przypisanych do kategorii erotyczne. *Ostra gra*, *Wbrew zasadom*, *Gorący rytm*, *Rozkosze nocy*, *Wezwij mnie*, *Wszystkie odcienie pożądania*, *Nieczysta*, *Spełnij mnie*, *Przystań posłuszeństwa*, *Na każde jego żądanie*, *Wyznania uległej*, *Przeznaczona do gry* – to tylko wybrane przykłady tytułów odnoszących się do języka wprowadzonego do świadomości potocznej przez najpopularniejszą w ostatnich latach powieść romantyczno-erotyczną dla kobiet – *Pięćdziesiąt twarzy Greya* E. L. James (2012).

Książka została wydana w wielomilionowych nakładach, przetłumaczona na ponad 50 języków, doczekała się własnego hasła w Wikipedii oraz ekranizacji. Seria „Greya”, ponieważ można tu mówić o całym cyklu, składa się z trzech części wydawanych od 2011 r., a Polsce od 2012 r.: *Pięćdziesięciu twarzy Greya*, *Ciemniejszej strony Greya* oraz *Nowego oblicza Greya*. Dodatkowo autorka cyklu napisała *Pięćdziesiąt twarzy Greya oczami Christiana*, w której, jak wskazuje sam tytuł, przedstawiła perspektywę męskiego bohatera Christiana Greya. Inną niezwykle popularną serię powieści erotycznych dla kobiet stanowi cykl „Crossa” Sylvii Day, który również składa się z trzech części: *Dotyk Crossa* (2012), *Płomień Crossa* (2012) oraz *Wyznanie Crossa* (2013).

¹ <http://lubimyczytac.pl/ksiazki/polka/17945/erotyczne/> [dostęp 31.03.2019]

Pierwsze części obu powyżej wskazanych trylogii będą wykorzystane jako przykłady przemian definiowania seksualności w kulturze kobiecej.

Należy podkreślić, że literatura erotyczna skierowana do kobiecego odbiorcy jest zjawiskiem raczej współczesnym. Wcześniejsze powieści erotyczne, od zarania literatury pornograficznej i jej bujnego rozkwitu od czasów Rewolucji Francuskiej, miały jednak charakter – poza wymiarem erotycznym – również krytyczny wobec warstw dominujących. Dziewiętnastowieczna literatura pornograficzna była już pozbawiona pierwiastków krytycznych i skierowana do szerszego odbiorcy. Odbiorcą tym był za każdym razem wyobrażony czytelnik mężczyzna. Nawet jeśli w opowieści pojawiała się narratorka, to reprezentowała ona męskie wyobrażenia na temat zachowań seksualnych kobiet (np. wspomniane już *Pamiętniki Fanny Hill*). Literatura dla kobiet tego okresu miała charakter literatury romantycznej, często krytykowanej za brak związku z rzeczywistością i wzbudzanie silnych emocji, mogących prowadzić do zagrożeń ówczynie definiowanych jako „kobieca histeria”. Nawet dwudziestowieczna seria „Harlequinów” nie była tak silnie nasycona erotyką jak współczesne powieści dla kobiet.

Wydaje się, że współcześnie pornografia dla mężczyzn została zdominowana przez treści wizualne, czego przykładem są filmy pornograficzne dostępne na portalach internetowych. Podobny typ filmów pornograficznych dla kobiet nie zyskał równie dużej popularności jak w przypadku mężczyzn. Literaturę erotyczną dla kobiet można zatem uznać za kontynuatorkę dziewiętnastowiecznej męskiej pornografii. Ciekawym zjawiskiem jest więc powiązanie w przypadku kobiet erotyki z czytelnictwem zamiast z przedstawieniami wizualnymi, jak ma to miejsce w przypadku mężczyzn. Warto wspomnieć, że od wydania serii książek poświęconych przygodom bohaterki stworzonej przez James zdecydowanie wzrosła sprzedaż gadżetów erotycznych, o czym wspomina Eva Illouz (2015), ale również pojawiły się poradniki pisania książek erotycznych dla kobiet-autorek. Kobiecą perspektywę pisarską podkreślają ich okładki, na których są umieszczone obrazy lub zdjęcia piszących kobiet, często z podkreśleniem ich erotyzmu (np. Palmer, 2013; Evers, 2014; Foxton, 2016).

Fenomen popularności kobiecych powieści erotycznych nie umknął uwadze badaczy. Jedną z częściej wskazywanych prac, poddających analizie najbardziej znaną z tego cyklu książkę *Pięćdziesiąt twarzy Greya*, napisała Illouz. *Hardkorowy romans* (2015) to próba interpretacji przekazu społecznego i kulturowego zawartego w publikacji James. Autorka analizuje zjawisko bestsellerów jako przykładów realizujących potrzeby płynące z „nieświadomych” wartości przejawianych przez czytelników. Jednocześnie wskazuje, że przebieg relacji seksualnej pomiędzy Anastasią Steele, główną bohaterką powieści James, a Christianem Greyem, jej książkowym partnerem, jest przykładem narracji miłości romantycznej umieszczonej w postmodernistycznej aurze

seksualnego wyzwolenia. Argumenty używane przez Illouz przekonują, że w obliczu „wielkiej niepewności” związanej z tożsamością i relacjami w świecie zaawansowanych zmian kulturowych kobiety (czytelniczki) odwołują się do dostępnych kulturowo wzorców zachowań emocjonalnych.

Interpretacja podana przez Illouz wydaje się jednak niewystarczająca. O ile wskazanie na podobieństwo modelu związku pomiędzy bohaterami serii „Greya” do związku miłości romantycznej jest trafne, o tyle wyjaśnienie wciąż jeszcze nienormatywnych zachowań seksualnych, jakimi są zachowania BDSM zachodzące pomiędzy bohaterami książki, budzi wiele wątpliwości. W tym miejscu autorka *Hardkorowego romansu* odniosła się w swojej interpretacji do klasyków seksuologii w celu zrozumienia natury relacji sadystyczno-masochistycznej. Jednocześnie jednak zauważyła, że „jeśli interesuje nas kondycja naszej uczuciowości, to powinniśmy zwrócić uwagę na autonomizację seksualności, która wprowadziła niepewność w obszar interakcji emocjonalnych, wypełniając je ambiwalencją co do reguł negocjowania zaangażowania, miłości i pożądania” (Illouz, 2015, s. 121), choć z tej myśli nie wyciągnęła wszystkich wniosków na temat przemian seksualności. Pomimo podkreślenia poradnikowego charakteru *Pięćdziesięciu twarzy Greya* brak w jej interpretacji wyjaśnienia tak silnego nasycenia książki scenami o charakterze erotycznym, a wręcz pornograficznym, szczególnie, że zachowania seksualne pokazane są na przykładzie nienormatywnej relacji BDSM. Zdziwienie zamieszczoną w książce narracją seksualną BDSM wyraziła także autorka przedmowy do polskiego wydania *Hardkorowego romansu*. Alicja Długołęcka we wstępie pisze:

odezłam coś w rodzaju osłupienia. Lektura tekstu, który bardzo szybko dostałam do rąk od polskiego wydawcy, wzbudziła we mnie burzę emocji wywołaną nie samą treścią, ale świadomością jej siły rażenia. Ta świadomość uderzyła w moją tożsamość „feminizującej seksuolożki”: jak to możliwe, że miliony kobiet poddały się populistycznej bajce o niewolnicy i jej panu (Długołęcka, 2015, s. VII).

Reakcja wydawałoby się progresywnej seksuolożki wskazuje na proces wcześniej niedostrzeżony, a zachodzący w społeczeństwie współczesnym i dotyczący sfery seksualności kobiety.

Ujęcie relacji w wymiarze BDSM pomiędzy bohaterami *Pięćdziesięciu twarzy Greya* spotkało się z krytyką. Na polskim gruncie jedną z wyrazicielek innego spojrzenia na powieść James jest Aldona Kobus (2016). Autorka słusznie zauważa, że Illouz, analizując *Pięćdziesiąt twarzy Greya*, posługuje się powieścią James jedynie po to, aby poprzeć własne, wcześniej przyjęte tezy na temat współczesnej dynamiki relacji romantycznej pomiędzy kobietą i mężczyzną. Ponadto, w ramach perspektywy inspirowanej myślą feministyczną, Kobus poddaje krytyce traktowanie opisu zachowań seksualnych (szczególnie BDSM) jako modelu relacji seksualnej w związku. Z tego punktu widzenia

słusznie zauważa, że odzwierciedlanie tego typu zachowań w rzeczywistości może być usprawiedliwieniem przemocy seksualnej w związku. Nie da się wykluczyć, że część czytelniczek (czytelników?) może potraktować rodzaj relacji seksualnej łączącej Anastasię i Christiana jako pożądaną normę, a wręcz usprawiedliwienie stosowanej przemocy, chociaż sama bohaterka powieści odnosi się do tej formy relacji z dużą rezerwą. Słabą stroną perspektywy przyjętej przez Kobus jest potraktowanie relacji pomiędzy bohaterami Greya jako opowieści o „prawdziwej seksualności” zamiast fantazji o seksualności, co zresztą autorka sama zauważa: „Jeśli powieść E. L. James przedstawia jakiegokolwiek prawdy o ludzkiej seksualności, jest to udowodnienie, iż wciąż obowiązuje nas patriarchalny, androcentryczny model seksualności i że istnieje silna potrzeba, aby go przełamać, wyrażona w masowej konsumpcji pornografii przez kobiety” (2016). Pomimo dostrzeżenia wymiaru kulturowej fantazji Kobus przedstawia obawy, czy czytelniczki (czytelnicy?) są w stanie odróżnić fantazję od rzeczywistości.

Dlaczego książka wypełniona tak mocno wcale nietradycyjnymi opisami zachowań seksualnych spotkała się z tak dużym zainteresowaniem w wymiarze kultury popularnej? Skąd to silne wysycenie miłości romantycznej „kulturowo męską fantazją” na temat kobiety aktywnej i otwartej na eksperymenty seksualne, doświadczającej wielokrotnych orgazmów i nieprzeżywającej z tego powodu wątpliwości natury moralnej? Tego powyższe interpretacje nie wyjaśniają, nie uwzględniają jeszcze jednego wymiaru powieści erotycznych dla kobiet – wymiaru zachodzących przemian seksualności, w tym zmiany znaczenia zachowań seksualnych dla kobiet. Odpowiedzi na te pytania mam nadzieję wskazać w dalszej części niniejszego opracowania.

Powieści erotyczne dla kobiet jako efekt zmiany definiowania seksualności

Odnosząc się do powyżej wskazanych słabszych stron dotychczasowych interpretacji popularności współczesnych powieści erotycznych dla kobiet, chciałbym zaproponować inną interpretację ich kulturowej zawartości. Przyjęta przeze mnie perspektywa diachroniczna, akcentująca zmienność definiowania, postrzegania i doświadczania zachowań seksualnych, wydaje się trafniej oddawać napięcia widoczne u bohaterek i wyjaśniać przyjęte motywacje do zachowań seksualnych. W podejściu tym seksualność jest doświadczeniem ciała, które wymaga kulturowej i społecznej interpretacji tak, jak większość doświadczeń emocjonalnych. W rozwoju cywilizacji zachodniej seksualność była objęta co najmniej trzema odmiennymi sposobami rozumienia, które wpływało na jej doświadczanie przez jednostki, a także na podejmowane zachowania seksualne. Seksualność, w dzisiejszym tego słowa rozumieniu, była też ściśle związana z kulturową koncepcją ciała oraz preferowaną formą związku pomiędzy kobietą i mężczyzną.

Na najstarszy obecnie dostępny w dyskursie kulturowym sposób rozumienia seksualności miała wpływ nauka Kościoła katolickiego. Peter Brown (2006) wskazuje, że platformą rozumienia seksualności w chrześcijaństwie stał się Pierwszy List św. Pawła do Koryntian, w którym zawarto dwa sposoby odnoszenia się do seksualności. „Otóż dobrze jest dla mężczyzny, jeśli nie żyje z kobietą. Ze względu jednak na niebezpieczeństwo rozpusty niech każdy ma swoją żonę, a każda kobieta swojego męża” (1Kor 7,2²). Refleksja podejmowana przez teologów, bazująca na wskazaniach św. Pawła, doprowadziła początkowo do bardziej pozytywnego wartościowania życia w czystości (od zachowań seksualnych) w porównaniu z życiem małżeńskim, które miało być formą kontrolowanego ograniczania „pokusy rozpusty”. Oczywiście należy mieć świadomość miejsca i czasu powstania oraz adresata listu św. Pawła, co w dużej mierze może wyjaśnić tak wyraźnie zarysowaną dychotomię, jednakże dalsze wykorzystanie takiego wartościowania zachowań seksualnych znalazło podatny grunt podczas wczesnego rozwoju teologii. Zdaniem Louisa-Georges’a Tina (2013) napięcie pomiędzy relacjami homospołecznymi (zakony duchowne, zakony rycerskie) i relacjami małżeńskimi oraz ostateczne pozytywne wartościowanie małżeństwa zyskało akceptację Kościoła stosunkowo późno.

W tym miejscu można także wskazać wcześniejszy dyskurs seksualności, który stał się częścią chrześcijańskiego jej rozumienia. Antyczne odniesienie się do seksualności, ponieważ o nim mowa, akcentowało utrzymywanie równowagi pomiędzy pokusami seksualnymi ciała i powstrzymaniem się od nich. Istotną wartość dotyczącą tej sfery życia stanowiła autokontrola dokonywana w celu osiągnięcia panowania nad sobą oraz jasny podział na dwie strony aktu seksualnego: aktywną (męską) i pasywną (kobietą). Postrzeganie samego aktu było zatem zapośredniczone z czasów antycznych. Jak podaje Ruth M. Karras: „W średniowieczu akt seksualny opisywano czasownikami przechodnimi, pojmując go jako czynność jednostronną, jako coś, co jedna osoba czyni drugiej” (2012, s. 41). Nie było wówczas mowy o tożsamości seksualnej, podejmowane role były odbiciem ról przeznaczonych dla kobiety i mężczyzny przez Boga. Akty seksualne poza małżeństwem, które było jedyną dopuszczalną formą relacji pomiędzy kobietą i mężczyzną, piętnowano, szczególnie godne potępienia były takie zachowania wykazywane przez kobietę, gdyż przeczyły jej podporządkowanej naturze. W małżeństwie obowiązkiem kobiety i mężczyzny była aktywność seksualna podejmowana z intencją prokreacji. Również zachowania seksualne w ramach małżeństwa praktykowane w „nie-naturalnych” pozycjach, a także te, które nie miały charakteru prokreacyjnego, uznawano za „nieczyste”, bluźniercze, ponieważ podważały naturalny porządek świata. Aktywność seksualna nie była zatem prywatną sprawą ludzi, lecz działaniem podtrzymującym „naturalny” ład świata społecznego i reprodukcję biologiczną społeczeństw.

---

² Biblia Tysiąclecia

Najwcześniejsza, opisywana przeze mnie powyżej, forma definiowania seksualności była związana z jednopłciową koncepcją ciała. Według Arystotelesa (384-322 p.n.e), ale też Hipokratesa (ok. 460–375 p.n.e.) i Galena (130–200 n.e.), ciała kobiety i mężczyzny były jednakie, różniły się jedynie natężeniem występowania substancji nazywanych humorami, co skutkowało ich fizyczną i wizualną odmiennością. Ciało człowieka było równowagą kombinacji substancji pierwotnych: krew (powietrze) była ciepła i wilgotna, flegma (woda) – zimna i wilgotna, żółta żółć (ogień) ciepła i sucha, a czarna żółć (ziemia) była zimna i sucha. Relacje pomiędzy humorami określono hierarchicznie: ciepło i suchość posiadały najwyższą wartość i wiązano je z ciałem męskim, z kolei najniższą wartość miały wilgoć i zimno kojarzone z ciałem kobiecym. Ciepło kształtowało odmiennie genitalia mężczyzn i kobiet. Galen, jeden z ojców medycyny, wskazywał też, że nie istnieje różnica pomiędzy macicą i penisem; są one tym samym organem, macica jest umieszczona wewnątrz ciała, natomiast penis na zewnątrz (Laqueur, 1990). Zachowania seksualne podejmowane podczas aktu wynikały nie tylko z wartościowania aktywny–pasywny, ale przede wszystkim z konstelacji humorów w ciele człowieka. Taka wizja ciała w medycynie praktycznie przetrwała, zdaniem Thomasa W. Laqueura, bez zmian aż do połowy XVII w.

W drugiej połowie XVIII w., wraz z rozwojem oświeceniowej wizji świata, zaczął się rozwijać naukowy dyskurs dotyczący ciała i seksualności. Zmiana definiowania seksualności była związana przede wszystkim z medycznym odkrywaniem funkcjonowania ciała, co wpłynęło na zmianę naukowego, a w późniejszym czasie również kulturowego modelu ciała z jednopłciowego na dwupłciowy. Różnice ciał kobiety i mężczyzny od tego momentu przestały być jedynie efektem konstelacji humorów, a wynikały z odkrywanej i definiowanej naukowo odmienności biologicznej (Laqueur, 1990). Ciało i seksualność kobiety stały się zatem nie mniej rozwiniętą wersją ciała mężczyzny, ale odmiennym bytem biologicznym, który poddano obserwacji oraz analizie w ramach medycyny, badającej fizjologię, oraz nowo powstałej psychiatrii i psychologii, badającej psychikę. Rozwijająca się medycyna koncentrowała się na ciałach „innych”, wytworzyła nowe rodzaje wiedzy na ich temat, czego przykładem jest ówczesnie powstała ginekologia w ramach badań odmienności kobiecej oraz pediatria w ramach badania odmienności dziecięcej. Rozwijając psychiatrię i psychologię, badano zachowania seksualne odmienne od normy, jaką była seksualność prokreacyjna.

Dalsze etapy rozwoju psychiatrii skutkowały wytworzeniem pojęcia seksualności we współczesnym jej rozumieniu (Giddens, 2006) oraz jej interpretacji jako głównej, nieświadomej i wrodzonej siły kierującej życiem człowieka, co swoje pełne znaczenie przyjęło w koncepcji psychoanalitycznej Freuda i doprowadziło do biologizacji seksualności. Nowe pojęcie seksualności wiązało wcześniejsze zachowania z patologiczną

osobowością. Zatem nie tylko zachowania, lecz także myśli, wyobrażenia, fantazje, sny dotychczas niemające takich konotacji zyskały jednoznaczne znaczenie seksualne. Innymi pojęciami wówczas powstałymi była m.in. orientacja seksualna i tożsamość seksualna człowieka, szczególnie często definiowana w odniesieniu do „dewiantów” seksualnych. Psychiatria i seksuologia specjalnym zainteresowaniem objęły zachowania odmienne od prokreacyjnych, takie jak masturbacja oraz sodomia, później także wiele innych odmienności, obecnie nazywanych parafiliami, których dziś pełne są podręczniki seksuologii.

Zainteresowanie seksualnością w wymiarze naukowym zostało wsparte wynikami badań seksuologów o orientacji biologicznej, np. Alfreda C. Kinseya (1965; Kinsey et al., 1948) oraz Williama Mastersa i Virginii Johnson (1975), prowadzonych w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w., którzy rozpowszechnili m.in. pojęcie sfer erogennych. Współczesna seksuologia pełni funkcję emancypacyjną wobec wcześniejszej, religijnej interpretacji seksualności, akcentując prawo do przyjemności seksualnej i akceptując ją jako źródło fizycznego, psychologicznego, intelektualnego i duchowego dobrostanu, płynącego również z zachowań autoerotycznych. W czasach kultury masowej wiedza seksuologiczna zaczęła być rozpowszechniana w ramach ukazywania „prawdy” o biologicznych zachowaniach seksualnych człowieka. Współczesna seksuologia, w dyskursie poradnikowym, wskazuje na bardzo duże znaczenie seksualności dla relacji w związku, szczególnie podkreślając więź seksualną w związku romantycznym, który obecnie jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych w kulturze popularnej typów relacji pomiędzy ludźmi. W Polsce wyrazem tego nurtu i zarazem przełomem w porównaniu do wcześniejszego definiowania seksualności była publikacja *Sztuki kochania* Michaliny Wisłockiej w 1978 r. Wiedza popularnonaukowa rozpowszechniana przez współczesną seksuologię doprowadziła do znaczącego wzrostu zainteresowania sprawami seksu i stała się jednym z najważniejszych czynników, które wpłynęły na pojawienie się tendencji indywidualistycznej w odniesieniu do seksualności.

Najnowszym dyskursem seksualności jest seksualność zindywidualizowana (Buczkowski, 2016), choć w teorii socjologicznej pojawiają się też takie pojęcia jak plastyczna seksualność (Giddens, 2006). Cechą charakterystyczną tego rozumienia seksualności z jednej strony jest postrzeganie i akcentowanie w dyskursie aktywności seksualnej w wymiarze indywidualnych doświadczeń cielesnych, których znaczenie wpływa na postrzeganie własnej tożsamości. Jest to prawdopodobnie efekt oddziaływań popularyzatorskich seksuologii, choć na taką perspektywę wpłynęły także inne czynniki, o których wspomnę poniżej. Drugim wymiarem seksualności zindywidualizowanej jest przekraczanie wiedzy seksuologicznej i ograniczeń płynących z jej zakorzenienia w dziewiętnastowiecznej perspektywie poszukiwania prawdy na temat zachowań seksualnych „ludzkiego zwierzęcia”. Stąd coraz większa popularność nienormatywnych

praktyk seksualnych. Edward Shorter (2005) wskazuje, że sfera znacząca seksualnie na ciele człowieka, w poprzednich wiekach skoncentrowana na genitaliach i ustach, w ostatnich latach rozszerzyła się praktycznie na całe ciało. Dopiero w XX w. we wszystkich klasach społecznych nabrały znaczenia erotycznego fragmenty ciała dziś nieodzowne podczas gry erotycznej, często również w różnego typu parafiliach. Erotyczne znaczenie zyskiwały usta (pocałunek francuski), szyja i ramiona, piersi oraz sutki, dłonie, pośladki, wydepilowane nogi i stopy. Rozszerzenie pola seksualnego na całe ciało znalazło swój wymiar również w zachowaniach, czego dowodzą wyniki współczesnych badań jednego z polskich seksuologów (Izdebski, 2012) dotyczące podejmowanej aktywności oralnej i analnej. Ponad 27 proc. nastolatków w wieku 17–18 lat wskazało, że doświadczyło kontaktu oralnego (32 proc. chłopców, 23 proc. dziewcząt), 17 proc. nastolatków doświadczyło seksu analnego (23 proc. chłopców, 12 proc. dziewcząt). Dla dorosłych w wieku 18–49 lat dane te są następujące: 13 proc. kobiet i 17 proc. mężczyzn doświadczyło seksu oralnego, a seksu analnego 2 proc. kobiet i 4 proc. mężczyzn. Dla kategorii wiekowej powyżej 50 lat 12 proc. kobiet i 6 proc. mężczyzn doświadczyło seksu oralnego, a kategoria seksu analnego nie wystąpiła we wskazaniach (Izdebski, 2012). Nawet jeśli przyjąć, że tak szokująco wysoka nienormatywna aktywność seksualna nastolatków jest jedynie deklaracją, to powstała ona prawdopodobnie na podstawie normotwórczych przekazów dyskursu pornograficznego.

Indywidualizacja seksualności nie miałaby prawdopodobnie miejsca nie tylko bez popularyzatorskiego przekazu seksuologii, lecz także przemian obyczajowych dotyczących ciała. Rozszerzenie się pojęcia intymności, będącej m.in. efektem poprawy warunków higienicznych oraz atomizacji miejskiego życia z ograniczonym wpływem tradycyjnej kontroli obyczajowej, dało możliwość innego doświadczania własnego ciała. Znalazło to swój wymiar zarówno w społecznej wizualności ciała, jak i w wymiarze prywatnym: dotyku ciała, rozwoju dyskursu dbania o własne ciało poprzez różnego typu interwencje kosmetyczne, dietetyczne i chirurgiczne oraz poprzez aktywność fizyczną (np. sport). Ciało stało się podstawą tożsamości współczesnego człowieka (Melosik, 1996), szczególnie w odniesieniu do tożsamości kobiety, która współcześnie jest w procesie socjalizacyjnym przygotowywana do budowania własnej tożsamości właśnie w oparciu o społeczną widoczność ciała i jego indywidualne doświadczanie w odniesieniu do społecznych reakcji na nie. Proces ten jest wspierany mitem piękna i urody rozpowszechnianym przez media masowe i kulturę konsumpcyjną (Wolf, 1991; Kaschack, 1996). Zmiany obyczajowe są związane z odkryciami medycznymi zwiększającymi kontrolę nad płodnością i ciążą. Wynalezienie i wprowadzenie do sprzedaży pigułki antykoncepcyjnej w latach sześćdziesiątych XX w. doprowadziło m.in. do rozdzielenia biologicznego związku seksu i prokreacji. Zmiany w definiowaniu relacji i kryzys

dotychczasowych form małżeństwa aranżowanego oraz wzrastająca popularność relacji miłości romantycznej doprowadziły też do zerwania związku seksualności z małżeństwem. Idea „wolnej miłości” przy braku zagrożenia niechcianą ciążą, wraz ze wspomnianym oddziaływaniem edukacyjnym seksuologii, wywołały zmianę w postaci masowego zainteresowania seksualnością w wymiarze indywidualnych przeżyć.

Dążenie do indywidualizacji przeżyć seksualnych i ich intensyfikacji znalazło także swoje dodatkowe wsparcie w niebywałym w ostatnich latach rozwoju dyskursu pornograficznego. W jego ramach przedstawia się praktycznie każdą formę zachowań seksualnych w niezliczonych scenariuszach, nasycających fantazję seksualną. Należy również zaznaczyć, że w silniejszy sposób, szczególnie w dyskursie pornograficznym, seksualizowane jest ciało kobiety. Ponadto pornografia, poprzez pokazywanie różnego typu fantazji seksualnych, zdaje się odbijać zmiany społeczne, w tym zmiany zachodzące w strukturze rodziny. Na przykład jedną z nowszych kategorii pornografii jest incest, prezentująca fantazje na temat zachowań seksualnych z członkami rodzin rekonstruowanych (pasierb, pasierbica, macocha, ojczym itp.). Indywidualizacja seksualności odpowiada także jednemu z nowszych trendów w medycynie spersonalizowanej. W jej ramach biologiczne ciało człowieka zaczyna się postrzegać w sposób „indywidualizowany”. Medycynę spersonalizowaną stosuje się na przykład przy określaniu antybiogramu w celu określenia skuteczności leczenia antybiotykiem, w leczeniu onkologicznym, gdzie rozpoznanie rodzaju mutacji genetycznej nowotworu pozwala lepiej dobrać leczenie celowane. Ciało przestaje być traktowane jako reprezentant kategorii medycznej, w tym płci, ale zyskuje swoje własne indywidualne właściwości, podatne na poszczególne formy terapii (Bodiroga-Vukobrat, Rukavina, Pavelić, Sander (eds.), 2016).

Seksualność dla współczesnego człowieka wydaje się dziś indywidualnym projektem zbierania i intensyfikowania doświadczeń cielesnych. W wymiarze wiedzy i zachowań seksualnych nastąpiła jeszcze jedna zmiana – wiedza seksuologiczna w wymiarze popularyzatorskim nie nadąza za rozwojem fantazji i wyobrażeń seksualnych. Niekiedy następuje wręcz radykalne zerwanie z ciągłością wiedzy seksuologicznej, również w odniesieniu do kobiet. Przykładem tego jest niezwykła popularność książki James *Pięćdziesiąt twarzy Greya*.

Grey i Cross – kobieca seksualność w procesie zmiany?

Powyżej zarysowaną koncepcję przemian seksualności chciałbym obecnie wykorzystać do próby analizy treści przywoływanych wcześniej dwóch powieści erotycznych. Jak kobieca seksualność – bo to ona będzie mnie szczególnie interesowała – jest przedstawiana w kobiecej literaturze erotycznej? Czy książki te, jak zauważa Illouz, można

potraktować jak poradniki inicjacji seksualnej oraz relacji seksualnej z mężczyzną? Kim są kobiety, główne bohaterki powieści, i jak przeżywają swoje seksualne doświadczenia?

Narratorki i główne bohaterki to osoby żyjące w społeczności miejskiej, w której kontrola społeczna jest słaba, co daje dużą dowolność w podejmowaniu nienormalnych zachowań. Obie są kobietami młodymi i niedoświadczonymi seksualnie. Relacja, którą rozpoczynają, jest dla nich jednym z pierwszych, intensywnych doświadczeń seksualnych. Pochodzą z rodzin, które dziś można określić jako dysfunkcyjne, co może wyjaśniać otwartość na niekonwencjonalne relacje. Ich partnerzy zaliczają się do klasy wyższej – są to mężczyźni młodzi, wykształceni, o wysokiej pozycji społecznej i wysokim statusie ekonomicznym. Obie relacje rozpoczynają się podobnie, w momencie załamania porządku interakcyjnego, obie bohaterki przewracają się na widok mężczyzn, co symbolicznie sytuuje je w pozycji podporządkowanej wobec mężczyzny. Relacja z perspektywy społeczno-kulturowej wydaje się klasyczną *cliché* związku romantycznego.

Jednakże dalszy język narracji ujawnia postępującą zmianę. Przede wszystkim w obu powieściach to kobieta ma władzę wizualną – patrzy i ocenia ciało mężczyzny, niezależnie od tego, czy ocena tego ciała jest wyobrażona (w pierwszym momencie narratorki zauważają dobrze zbudowane ciało mężczyzny, pomimo iż jest on ubrany w garnitur skrywający z założenia kształt ciała), czy rzeczywista (ciała obnażone podczas aktu seksualnego lub po nim). W dotychczasowych dominujących kulturowych narracjach literackich to kobiece ciało było obserwowane i oceniane oraz obnażane przez mężczyznę i dla niego. To motyw tym bardziej istotny, że opisy ciała narratorek są lakoniczne. Wygląd ciała kobiety jest w zasadzie nieistotny, ponieważ narracja jest prowadzona przez kobietę i dla kobiety, dla jej przyjemności. Emocje odczuwane przez obie kobiety sprawiają im trudność w interpretacji, odczuwane pożądanie jest wyrażane wprost, ale ze świadomością przekraczania kulturowego tabu, w którym kobieta nie powinna pokazywać własnego pożądania z obawy przed skojarzeniem z „kobietą lekkich obyczajów”. Ciało pożąda, rozum (świadomość) jest pełen wahań i wątpliwości. Bohaterka *Pięćdziesięciu twarzy Greya* wielokrotnie rumieni się i przygryza wargę, próbując kontrolować i ukrywać doświadczane emocje seksualne, jest to najczęściej występująca u niej emocja. Z socjologicznego punktu widzenia zawstydzenie jest emocją społeczną i ujawnia się w momentach, w których jednostka doświadcza zachowań lub emocji, które wykraczają poza społecznie akceptowaną formę. W przypadku powieści erotycznych bohaterki odczuwają pożądanie, ale jednocześnie mają świadomość niestosowności tego odczucia, którego źródła tkwią w kulturowym nakazie kontroli kobiecej seksualności.

Podejmowane zachowania seksualne służą odczuwaniu przyjemności oraz kolekcjonowaniu nowych doświadczeń cielesnych, odkrywaniu możliwości ciała. Szczególnie w zarysowanej relacji BDSM w powieści James akt seksualny służy przekroczeniu

granic tego, co „normalne” w relacji z mężczyzną. Tu również dostrzega się wiele wahań i trudności w interpretacji treści tej relacji. Pomimo ich doświadczenia, bohaterka utrzymuje jednak samą relację, odczuwając nieznaną wcześniej przyjemność cielesną podczas nienormatywnych zachowań seksualnych. Podobnie zachowania seksualne przeżywa bohaterka powieści Day, najważniejsze dla niej staje się odkrywanie nieznanych wcześniej form przyjemności seksualnej, transgresyjnie doświadczanej w różnych miejscach niewiązanych tradycyjnie z seksem. Warto zauważyć, że podejmowana aktywność seksualna, często spontaniczna, niekiedy nietypowa, nie spotyka się z autorefleksją związaną z własną tożsamością seksualną. Ten temat nie pojawia się w narracji bohaterek. Cała aktywność jest usprawiedliwiona pożądaniem seksualnym, a jej konsekwencją są pozytywne emocje i przyjemność płynąca z ciała.

W obu relacjach pojawiają się różne formy kulturowej przemocy. Za każdym razem przemoc ta jest formą gry i zabawy seksualnej, w większości sytuacji jednak akceptowanej przez bohaterki, co jest prawdopodobnie odniesieniem się do jednego z najstarszych modeli seksualnych, w których występuje jasny podział na stronę aktywną i pasywną podczas aktu seksualnego. Sytuacja ta stała się podstawą krytyki *Pięćdziesięciu twarzy Greya*, co sygnalizowałem już wcześniej. Wydaje się, że w obu powieściach przemoc i męska dominacja jest przez kobiety kontrolowana, co po części stanowi wpisane się w „starą” narrację kulturową, której zasady dobrze znają obie strony relacji. Warto także zaznaczyć, że za każdym razem przemoc nie przekracza granic wyznaczanych przez kobietę. Jeśli następuje naruszenie granicy, to mężczyzna podejmuje działania naprawcze, przywracając symboliczną dominację kobiety nad całością zdarzenia. Władza nad zachowaniami seksualnymi jest negocjowana, pomimo ram określonych przez mężczyznę podczas zainicjowania relacji, obie bohaterki permanentnie próbują naruszyć postawione granice i za każdym razem im się to udaje. Istotnym elementem przebiegu aktu seksualnego jest przeżywanie orgazmu, który jest kontrolowany przez mężczyznę, ale – co ważne – doświadczany przez kobietę. Celem tej kontroli nie jest ograniczanie seksualnej przyjemności kobiety w obawie przed nadmiernym rozbudzeniem jej pożądlivosti, ale właśnie eskalacja doświadczenia przyjemności seksualnej. W wielu sytuacjach mężczyzna występuje wręcz w roli narzędzia do sprawiania przyjemności seksualnej kobiecie.

Zarysowane powyżej wątki, płynące z dość jednak przyczynkowej analizy dokonanej na potrzeby niniejszego opracowania, wskazują na zmianę zachodzącą w przedstawieniu zachowań seksualnych kobiet. Przedstawiane zachowania seksualne bohaterek omawianych powieści erotycznych dla kobiet nie są związane z dotychczasowymi kulturowo dopuszczalnymi formami relacji pomiędzy kobietą i mężczyzną. Wykorzystywana jest relacja romantyczna, ale w większym stopniu służy ona przede wszystkim usprawiedliwieniu ewentualnych wątpliwości moralnych kobiety co do swobody

seksualnej, a nie jej pełnej realizacji. Obie omawiane relacje kończą się jednak małżeństwem (po wielu perturbacjach i po „przemianie” mężczyzny), ale ich zainicjowanie nie jest warunkowane przyszłą formalizacją związku, staje się on społecznym dopełnieniem i konsekwencją udanego życia seksualnego.

Ciało mężczyzny jest obiektem obserwacji i adoracji, to kobieta posiada tutaj władzę decydowania „kto patrzy” i na co. Jej przyjemność wizualna jest silnie akcentowana, tak jak jej przyjemność seksualna. Można wręcz zaryzykować generalizację, że mężczyzna służy tu kobiecie w oferowaniu jej przyjemności seksualnej, również w formach wcześniej nieznanymi, stanowiących dotychczas wiedzę tajemną mniejszości seksualnych (BDSM). Warto podkreślić, że obecnie zmiana ta sytuuje się na poziomie fantazji seksualnej, ale powoli będzie prawdopodobnie zachodziła zmiana również w zachowaniach seksualnych. Zwrot jest dostrzegalny również w innych tekstach kultury. Współcześnie kobiety stają się aktywne seksualnie, pragną coraz częściej doświadczać przyjemności seksualnej i używać seksu na wiele różnych sposobów. Jedną z badaczek, Aleksandra Drabina (2016), w swojej analizie wskazuje na szereg przykładów ze współczesnej kinematografii, takich jak serial *Seks w wielkim mieście*, *Dziennik Bridget Jones*, a z polskich filmów serial *Magda M.* oraz film *Lejdis*.

Podsumowanie

Przywoływana powyżej literatura erotyczna dla kobiet zdaje się pokazywać przemianę kobiecej seksualności, jej przejście od fazy kontrolowania (wymiar religijnego definiowania) i dystrybuowania (wymiar racjonalnej emancypacji seksualności) do fazy indywidualizowania seksualności. W wymiarze relacji z mężczyzną następuje również zerwanie z tradycją małżeństwa jako kontraktu, silnie eksploatowany jest mit miłości romantycznej, którego zwieńczeniem staje się małżeństwo. Warto jednak podkreślić w powyżej przywoływanej literaturze erotycznej wyraźne zerwanie warunkowania kontaktów seksualnych choćby z obietnicą małżeństwa. Miłość nie jest tu uzasadnieniem podejmowania współżycia seksualnego, jego przyczyną jest silnie odczuwane pożądanie cielesne, nie pojawiają się również wyrzuty sumienia związane z tego typu relacją. Dominują emocje wstydu i zakłopotania będące pochodną uświadomionych społecznych oczekiwań wobec kobiety, a nie zinternalizowanych norm moralnych. Wciąż jednak zakres zachowań seksualnych jest definiowany przez mężczyznę, ale spotyka się to także z aktywną rolą kobiety, współokreślającą formę przyjemności cielesnej. Współczesna literatura erotyczna dla kobiet staje się więc przykładem i świadectwem przemiany definiowania kobiecej seksualności, jej przejścia do fazy indywidualizowania.

Źródła

Day, S. (2012). *Dotyk Crossa*. Tłum. K. Sadowska. Warszawa: Wielka Literatura.

James, E. L. (2012). *Pięćdziesiąt twarzy Greya*. Tłum. Monika Wiśniewska. Katowice: Sonia Draga.

Bibliografia

Bodiroga-Vukobrat, N., Rukavina, D., Pavelić, K., Sander, G. G. (eds.) (2016). *Personalised Medicine. A New Medical and Social Challenge*. Springer International Publishing (<https://www.springer.com/gp/book/9783319393476>).

Brown, P. (2006). *Ciało i społeczeństwo. Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie*. Tłum. I. Kania. Kraków: Homini.

Buczkowski, A. (2016). *Ciało, seksualność, indywidualizacja*. W: D. Majka-Rostek i in. (red.), *Trickster. Społeczno-kulturowe konteksty doświadczania ciała* (s. 99–121). Gdańsk: Katedra.

Długołęcka, A. (2015). *Przedmowa do polskiego wydania*. W: E. Illouz, *Hardkorowy romans: Pięćdziesiąt twarzy Greya, bestsellery i społeczeństwo* (s. VII-do). Tłum. J. Konieczny. Warszawa: PWN.

Day, S. (2014). *Płomień Crossa*. Tłum. Ksenia Sadowska. Warszawa. Wielka Literatura.

Day, S. (2014). *Wyznanie Crossa*. Tłum. Ksenia Sadowska. Warszawa. Wielka Literatura

Drabina, A. (2016). *Rozkosz kobieca w wybranych popkulturowych narracjach fabularnych – przyczynek do analizy*. W: D. Majka-Rostek, E. Banaszak, R. Florkowski, P. Czajkowski (red.), *Trickster. Społeczno-kulturowe konteksty doświadczania ciała* (s. 445-465). Gdańsk: Katedra.

Evers, S. (2014). *How to Write Hot Sex: Tips from Multi-Published Erotic Romance Authors*. Createspace Independent Publishing Platform (<https://www.amazon.com/How-Write-Hot-Sex-Multi-Published-ebook/dp/B005NKC0JG>).

Foxton, C. (2016). *How to Write Erotica: A Beginner's Guide to Writing and Publishing Short Erotica Edition*. Createspace Independent Publishing Platform (<https://www.amazon.com/How-Write-Erotica-Beginners-Publishing/dp/1537377698>).

Illouz, E. (2015). *Hardkorowy romans: Pięćdziesiąt twarzy Greya, bestsellery i społeczeństwo*. Tłum. J. Konieczny. Warszawa: PWN.

Izdebski, Z. (2012). *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

James, E. L. (2012) *Ciemniejsza strona Greya*; Tłum.: M. Wiśniewska. Katowice. Wydawnictwo Sonia Draga

- James, E. L. (2013) *Nowe oblicze Greya*; Tłum.: M. Wiśniewska. Katowice. Wydawnictwo Sonia Draga
- Giddens, A. (2006). *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Tłum. A. Szulżycka Warszawa: PWN.
- Karras, R. M. (2012). *Seksualność w średniowiecznej Europie*. Tłum. A. Bugaj. Warszawa: PIW.
- Kaschack, E. (1996). *Nowa psychologia kobiety – podejście feministyczne*. Tłum. J. Węgrodzka. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kinsey, A. C. (1965). *Sexual behavior in the human female*. New York: Pocket Books.
- Kinsey, A. C. et al. (1948). *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia; London: W. B. Saunders Company.
- Kobus, A. (2016). *Miłość w czasach popkultury. O płytkim spojrzeniu na romanse*. Dostępny w Internecie: <http://szuflada.net/milosc-w-czasach-popkultury-o-plytkim-spojzeniu-na-romanse> [dostęp 31.03.2017].
- Laqueur, Th. W. (1990). *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Mass. London: Harvard University Press.
- Masters, W. H., Johnson, V. E. (1975). *Współżycie seksualne człowieka*. Tłum. R. Klimek. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Melosik, Z. (1996). *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*. Poznań–Toruń: Edytor.
- Palmer, Ch. (2013). *How to Write Erotic Short Stories that Sell*. Createspace Independent Publishing Platform.
- Shorter, E. (2005). *Written in the Flesh. A History of Desire*. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press.
- Tin, L.-G. (2013). *Początki kultury heteroseksualnej w cywilizacji Zachodu*. Tłum. O. Hedemann. Kraków: Universitas.
- Wisłocka, M. (1978). *Sztuka kochania*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo “Iskry”.
- Wolf, N. (1991). *The Beauty Myth. How Images of Beauty are Used Against Women*. New York: Anchor Books Doubleday.

Cytowanie:

- Buczowski Adam (2019). *Współczesna kobieca literatura erotyczna w kontekście przemian seksualności i cielesności*. „Fabrica Societatis”, No. 2, s. 93-107 [dostęp: dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: www.fabricasocietatis.uni.wroc.pl, DOI: 10.34616/fs.19.2.93.107.